

14. oktober 2022

J. nr. 22/10264

Referat fra møde i Grønt Dialogforum den 5. september 2022 kl. 16-18.30 på Nexø Rådhus, Møllevej 1, Nexø

NMF = Center for Natur, Miljø og Fritid
NMPU = Natur-, Miljø- og Planudvalget

Deltog:

Helle Munk Ravnborg (NMPU), Karen Lynn Jacobsen (NMPU), Karen Nørregård (Bornholmske Borgerforeningers Samvirke), Anna Sofie Poulsen (Danmarks Naturfredningsforening Bornholm), Ole Pedersen (Friluftsrådet Bornholm), Jens Christensen (Dansk Ornitologisk Forening), Mogens Elleby (Danmarks Jægerforbund), Erik Thorsen (Danmarks Sportsfiskerforbund), Jens Koefoed (Bornholms Landbrug & Fødevarer), Peter Haase (Bornholms Naturhistoriske Forening), Elisabeth Falk (Foreningen Bornholm), Søren Friese (Naturstyrelsen), Lillian Rasch Madsen (direktør BRK), Louise Lyng Bojesen (NMF), Michael Brandt-Bernbom (NMF), Søren Møller Christensen (Center for Regional Udvikling, IT og Sekretariat), Ole Holm Pedersen (NMF), Ilsebil Hansen (NMF) og Katrine Høst (NMF).

Deltog ikke:

Søren Schow (NMPU), Steffen A. Jørgensen (Skovdyrkerne), John Jespersen (Bornholms Miljø- og Energiforening), Christa Lodahl (Business Center Bornholm), Pernille Lydolph (Destination Bornholm), Nicolas Braun (Bornholms Museum), Klaus Vesløv (Bornholms Energi & Forsyning), Jesper Preuss Justesen (BOFA), Klaus Hansen Pedersen (LAG-Bornholm).

Referent: Katrine Høst (NMF)

1. Godkendelse af dagsorden

Dagsordenen blev godkendt med den ændring, at punkt 8 ('Fri dialog') og 9 ('Evt.') blev slået sammen til ét punkt.

2. Præsentation af video udarbejdet ifm. Danmarks Vildeste Kommune

Bornholms Regionskommune har fået udarbejdet en video om kommunens naturforvaltning. Anledningen er konkurrencen Danmarks Vildeste Kommune, men videoen er i lige så høj grad målrettet bornholmerne og alle andre. Videoen er tilgængelig på kommunens hjemmeside og kan ses her:

[Danmarks vildeste kommune Danmarks vildeste kommune \(brk.dk\)](http://www.brk.dk)

3. Sheltere og naturlejrpladser på Bornholm. Drøftelse af status og erfaringer.

- Herunder vedr.
  - efterladt affald
  - toiletpapir og menneskeafføring i områderne omkring shelterpladserne
  - telte, der optager området omkring shelterpladsen i længere tid
  - Indsamling af brænde, som kan gå udover omkringstående træer og buske.

Punktet er ønsket af Friluftsrådet Bornholm og DOF Bornholm.

Ole Pedersen (Friluftsrådet Bornholm) indledte med at begrunde ønsket om at drøfte emnet, hvilket sker på baggrund af mange meldinger om svineri omkring shelterne. Ole Pedersen kommer selv tit forbi et shelter og ser meget toiletpapir men mener, at det kan være svært at bebrejde folk, at de ikke anvender det nærmeste toilet, når afstanden hertil er 4-500 m, som det f.eks. er tilfældet ved shelteret ved Hammerhavn. Der er også meldinger om mange telte – f.eks. er der på et tidspunkt meldt om 8 telte i Salene. Men det kan også være svært at bebrejde folk, at de slår telt op. Friluftsrådet er også bekymret for det stigende antal sheltere. Friluftsrådet/Ole Pedersen opfordrer til, at vi overvejer, om vi kan gøre noget for at nudge folk i stedet for mere kontrol og skilte om, hvad man ikke må gøre. Kunne det f.eks. være en idé at hænge spader op, som brugerne af pladserne kan anvende? Og kan vi give brugerne af pladserne en dannelse i adfærd?

Jens Christensen (Dansk Ornitologisk Forening) havde også ønsket punktet på dagsordenen. Grunden til dette var særligt, at der blev givet tilladelse til to sheltere mere ved Snogebæk, som er en god fuglelokalitet. Der er mange aktiviteter i området, så det er svært at forbedre fuglelokaliteten, men DOF/Jens Christensen opfordrer til, at man styrer det, så man ikke bliver ved med at lægge nye aktiviteter til. Mange steder oplever DOF også, at det, der skulle være små shelterpladser, har udviklet sig til minicampingpladser. Regler for sheltere bliver ikke overholdt, idet nogle bor der flere dage. DOF syntes oprindeligt, at det var en god idé med små sheltere langs kysten, men det har udviklet sig, og der er nu brug for at værne om uforstyrrede områder langs kysten. DOF/Jens Christensen opfordrer til, at man samarbejder med lodsejere med eksisterende bygninger i stedet for at bygge flere faciliteter.

Ole Pedersen (Friluftsrådet Bornholm): Der er også eksempler på glampingtelte også på BRKs teltpladser. Men kommunen har fået nedbragt problemet lidt.

Peter Haase (Bornholms Naturhistoriske Forening): Det er positivt at folk færdes derude. Men der er brug for pedeller eller lignende til at tage sig af det. Man kan også arbejde med at opdrage, understøtte en adfærd og måske på en sjov måde italesætte, hvordan man gebærder sig.

Mogens Elleby (Danmarks Jægerforbund): Hvis man ser på spejdere og militærfolk, så graver de latriner. Man kunne gøre det samme ved shelterne.

Jens Koefoed (Bornholms Landbrug & Fødevarer): Det er en succeshistorie – shelterne er blevet en succes. Gammeldags lokum er en god idé. Vi skal huske på campingpladserne. Vi rører ved deres forretningsområde. Vi skal ikke lave det til campingpladser. Vi skal opdrage folk til adfærd.

Søren Friese (Naturstyrelsen): På Naturstyrelsens arealer har man store arealer med fri teltning. Disse bliver ikke brugt meget. Herudover har man primitive lejrpladser. Disse bliver brugt en del af naturvante brugere, og der er ikke de store udfordringer. Og så er der sheltere og bålhytter, som bliver brugt meget og også af ikke-naturvante brugere. Her har Naturstyrelsen valgt at sætte såkaldte multitoiletter op. De etableres med en stor tank, som tømmes. Herudover er det oplevelsen, at man nok har set toppen af de 'natur-uvante' brugere i de foregående coronaår. Naturstyrelsen har sav og økser i wire, som brugerne kan anvende på pladserne til brænde.

Ole Holm Pedersen (NMF): BRK har toiletter i forbindelse med skovshelterne, men ikke ved kystshelterne, da det er svært at få lov til af Kystdirektoratet. I forhold til nye kystshelters har kommunen fra Kystdirektoratet fået afslag på en del af dem, man havde søgt om i sidste omgang. Kommunen placerer dem derfor i stedet tæt på havne, hvor der også er faciliteter. Kommunens indtryk på baggrund af miljøpedellernes tilsyn med pladserne er, at der ikke er ret meget affald. Oles indtryk er også, at der generelt er meget rent og fint. Den person, der telter ulovligt med glampingtelte, har kommunen rettet henvendelse til. Det er rigtigt, at der er et problem med telte uden for pladserne i højsæsonen. Nu har Naturstyrelsen etableret flere pladser relativt tæt på kommunens pladser ved Bassebo og ved Salene, hvor man har oplevet de største udfordringer. Det er forventningen, at de nye pladser vil tage noget af presset.

Anna Sofie Poulsen (DN Bornholm): DN er rigtig glade for placering af shelters ved eksisterende faciliteter. Bort set fra dem ved Snogebæk (pga. fuglene).

Helle Munk Ravnborg (NMPU): Opsamling på mulige idéer/løsninger:

- Stille spader til rådighed (men det bliver også virkelig mange huller derude)
- Kommunikation – husk spaden
- Grave hul til gammeldags das med afskærmning
- Invitere private lodsejere til at stille arealer/toiletfaciliteter til rådighed – skal være efter reglerne om primitive lejrpladser.

Ilsebil Hansen (NMF) orienterede kort om, hvor de nye kystshelters er planlagt placeret. Projektet er et samarbejde med kajakklubberne, havnene, borgerforeninger mm. Se placering i vedlagte oplæg.

4. **Bornholms Regionskommunes administration, forvaltning og efterlevelse af naturpolitik og Grønt Danmarkskort i tilladelser og planlægning.** Drøftelse.

- Eksempler:
  - planlægning for trætophytter,
  - tilladelse til discgolfbane,
  - udpegning af nye sommerhusområder.

Punktet er ønsket af DN Bornholm og DOF Bornholm.

Anna Sofie Poulsen (Danmarks Naturfredningsforening Bornholm) indledte med at begrunde ønsket om at drøfte emnet. DN Bornholm efterlyser, at man kan se en forskel af naturpolitikken. Det er ikke dårligt, at vi i kommunen arbejder for at forbedre naturen som vist i videoen under pkt. 2. Men det er ikke nok. Nogle steder bliver der foretaget en afvejning. Som f.eks. i Rønne Syd, hvor man indarbejder noget natur i planlægningen. Men andre steder bliver der planlagt for aktiviteter i områder, hvor der hidtil ikke har været noget, og man kan se, at det er udvikling, der fortsætter. DN er bekymret for salami-taktikken. Hvert sted betyder måske ikke noget væsentligt i sig selv. Men det bliver heller ikke bedre at det. Så hvornår skal naturpolitikken kunne mærkes?

Jens Christensen (Dansk Ornitologisk Forening) havde også ønsket punktet på dagsordenen. DOF oplever også udviklingen som en salami-taktik, hvor der igen og igen ryger et lille område. Der er eksempler på sommerhusområder, som flyttes ud i potentielle økologiske forbindelser. Naturpolitikken siger, at naturen skal prioriteres højere, fordi den mangler plads. I skovområder er der mange fugle og mange almindelige fugle herunder bl.a. musvåge. Men musvåger er følsomme for forstyrrelser. Hver gang man fortrænger ét musvågepar, bliver der ca. 1 % færre på Bornholm, og de andre fuglearter ryger med. DOF har svært ved at se, at den aktuelle planlægning forholder sig til Grønt Danmarkskort og naturpolitikken.

Karen Nørregård (Bornholmske Borgerforeningers Samvirke): Hvor mange sommerhuse skal der egentlig være på Bornholm? Hvor mange flere?

Søren Møller Christensen (Center for Regional Udvikling, IT og Sekretariat): Grundlaget for planlægning er afvejning af forskellige interesser. I forhold til sommerhusområder er der mulighed for at omplacere nogle sommerhusområder. Det er en opgave, som er stillet til administrationen for flere år siden. Opgaven som administration er at forene de forskellige hensyn og foretage afvejninger. F.eks. kan der ved planlægningen af et sommerhusområde i Grønt Danmarkskort arbejdes med at indarbejde større muligheder for økologisk forbindelse. Det er ikke en fundamental konflikt, men der skal indarbejdes hensyn. Og så er det en politisk beslutning, hvad man ønsker.

Anna Sofie Poulsen (DN Bornholm): Eksemplet med trætophytter – ja – dyrene kan gå andre steder hen. Men det er for snævert, at man ser det bid for bid. Det går ikke.

Helle Munk Ravnborg (NMPU): Det, der efterspørges, er, at man forholder sig til den kumulative påvirkning. Har et eksempel med en sommerhusområdesag, hvor den politiske behandling er blevet udskudt. Kunne godt tænke sig at se og få beskrevet de kumulative effekter i forbindelse med denne.

Anna Sofie Poulsen (DN Bornholm): Har ikke et bud på de kumulative effekter. Men man kan som minimum beskrive, at der er sket noget, siden man påbegyndte planlægningen for sommerhusområder. Der er blevet lavet en naturpolitik osv. Vi er blevet klogere, siden vi startede. Skal vi tænke om igen?

Helle Munk Ravnborg (NMPU): Der er i forbindelse med prioritering af plan- og byggesager blevet kigget på, hvad der skal have forrang i prioriteringen. Det kunne være, at hvis der er en konflikt, så skal sagen ikke prioriteres højt.

Ole Pedersen (Friluftsrådet Bornholm): Hvor mange sommerhuse skal vi have? Kvantitet kontra kvalitet? For turismeindustrien er det en overvejelse, om man ikke skal satse mere på kvalitet?

Michael Brandt-Bernbom (NMF): Der er en retlig ramme for, hvad kommunen administrativt kan give tilladelse eller afslag til. Der er flere hensyn, som skal varetages.

Elisabeth Falk (Foreningen Bornholm): Der arbejdes med bæredygtig turisme. Det kunne være interessant at inddrage Destination Bornholm og høre om deres strategi.

Jens Christensen (Dansk Ornitologisk Forening): Naturen bliver forringet, så snart der bliver bygget sommerhuse.

Anna Sofie Poulsen (DN Bornholm): Beder om, at vi gentænker den snævre naturvurdering – som er helt efter bogen, men DN vil gerne have, at vi gentænker den og tager flere naturvurderinger med ind.

Helle Munk Ravnborg (NMPU): Hører det som et spørgsmål om, hvilken vægt det skal have. Der er et ønske om, at Grønt Danmarkskort skal have mere vægt.

Søren Møller Christensen (Center for Regional Udvikling, IT og Sekretariat): Der er altid mange interesser, der skal varetages. I forhold til sommerhusområderne er det en politisk bestilling. Administrationen skal belyse den afvejning, der ligger. Administrationen prøver at afveje de forskellige interesser, men det er i høj grad et politisk spørgsmål.

Helle Munk Ravnborg (NMPU): Billedet kompliceres også af, at forskellige interesser og politikker også lapper ind over hinanden i tid.

5. **Håndhævelse af fredninger.** Generel orientering om emnet på baggrund af DN Bornholms spørgsmål til konkret sag.

Michael Brandt-Bernbom (NMF) gjorde kort rede for sagsgangen i forbindelse med håndhævelse af fredninger. Hvis der konstateres et ulovligt forhold gives et varsel om påbud og efterfølgende påbud. I nogle tilfælde kan ejeren søge Fredningsnævnet om dispensation. Hvis ejer ikke retter sig efter påbuddet, kan det politianmeldes. Ved ejerskifte kan man tinglyse påbud, så det også gælder den nye ejer, eller man skal give nyt påbud til den nye ejer.

DN modtager et skriftligt svar på de spørgsmål, de har stillet til en konkret sag.

6. **Projektet 'På ryggen af den grønne bølge'.** Præsentation ved Anne Thomas, Center for Regional og Turismeforskning.

Projektet udføres af CRT og handler om, at den grønne bølge kan komme indlandsbyerne til gode. De fire byer, som er med i projektet – Vestermarie, Østerlars, Østermarie og Pedersker - ligger alle i nærheden af den grønne bølge. Projektet sætter fokus på, hvordan de fire byer i deres udvikling kan få mulighed for at få glæde af den grønne bølge. Projektet samarbejder med en masse lokale foreninger.

CRT har for arbejdet med projektet identificeret fire grupper af fælles muligheder og udfordringer:

- Vejvisning – skiltning, overblik, fortælling, materialer.
- Stisystemer – adgang også i praksis, vedligehold (der er eksempler på 'jagt'-skilte en stor del af året. Hvis man skal have adgang til den grønne bølge, skal man have løst udfordringer omkring stisystemer).
- Servicetilbud – shelters, pitstop, indkøb, oplevelser
- Ressourcer – erfaring, kræfter, samarbejde, ansøgninger (der er god grøde i byerne, men det er forskelligt, hvad man kan løfte, om man har fællesskab, og hvad man har af kompetencer).

Anne Thomas spørger til, om nogle af foreningerne i Grønt Dialogforum måske kan støtte op? Der er åbent for input til, hvad Anne Thomas kan tage med tilbage.

Der bliver spurgt til sammenhængen med 4-kløverklyngen. CRT har også lavet udviklingsplaner for de fire byer i 4-kløverklyngen (Årsballe, Nyker, Klemensker, Rø). Men de fire byer i det nuværende projekt 'På ryggen af den grønne bølge' tænker sig ikke på samme måde sammen, som de fire byer i 4-kløverklyngen. Byerne tænker hver for sig.

Helle Munk Ravnborg (NMPU): I Østerlars lavede man for nogle år siden en lille brochure om 'en dag i Østerlars', som viser de forskellige erhvervsdrivende i området i og omkring Østerlars. God idé med synliggørelse af hinanden.

Ole Pedersen (Friluftsrådet Bornholm): Spørger til, hvordan naturværdier indgår i arbejdet.

Anne Thomas: I byerne er der mere fokus på adgang til natur end der er på naturværdier. Friluftsliv mere end naturværdi. Det er frivillige mennesker, som er involveret. De er interesseret i at gå ture, og der er en kulturhistorisk interesse. Men ingen har talt om at fremme særlige naturværdier.

Mogens Elleby (Danmarks Jægerforbund): Vil gerne have en mail om, hvis der er nogle, som har et 'jagt'-skilt oppe for meget af tiden. Så det ikke skal danne præcedens.

Jens Christensen (Dansk Ornitologisk Forening): Den grønne bølge har to hovedformål. En sammenhængende stiforbindelse – og at forbedre biodiversiteten og forbinde naturområder.

Anne Thomas: Projektet 'På ryggen af den grønne bølge' er byudvikling mere end det er naturudvikling.

Søren Møller Christensen (Center for Regional Udvikling, IT og Sekretariat): Måske kan man med inspiration få mere natur ind i byernes planer. Eksempel med BRKs arbejde med Aakirkeby, hvor der er fokus på vilde blomster, skovrejsning og forvildning.

Jens Koefoed (Bornholms Landbrug & Fødevarer): Opfordrer til at vise det frem, som findes i forvejen, f.eks. gamle flotte gårde og nye moderne stalde, og komme rundt på småvejene.

Anna Sofie Poulsen (DN Bornholm): Det er godt at fordele folk – at trække dem væk fra kystområdene og ind i indlandet.

Louise Lyng Bojesen (NMF): Der er blevet arbejdet længe med den grønne bølge. Arbejdet er startet med det rekreative spor. Arbejdet med naturværdierne kommer forhåbentlig senere.

Michael Brandt-Bernbom (NMF): Vi arbejder stadig med at forbedre stisystemet bid og bid og af frivillighedens vej.

Søren Friese (NST): Kunne man rette søgelyset mod at finde nogle naturambassadører i byerne?

Anne Thomas: Borgerne tænker måske ikke så meget over sjældne sommerfugle osv. Men hvis de nu havde nogle natur-projekt-uddannede, så kunne der måske opnås synergi med naturprojekter?

Ole Pedersen (Friluftsrådet): Andre steder har natur og skovrejsning vist sig at tiltrække folk og hæve huspriserne.

Anne Thomas: Eksempel med byparken i Østermarie, som nu i højere grad kaldes 'Byskoven'. Det er også et spørgsmål om, hvor meget der skal være plejet og passet, og hvor meget der skal være vildt.

7. **Præsentation af tilbuddet Naturtjek** v. Jens S. Koefoed, Bornholms Landbrug & Fødevarer.

Bornholms Landbrug & Fødevarer tilbyder landmænd og andre lodsejere, private som offentlige, at få lavet et naturtjek. Her får lodsejeren besøg af en konsulent, som ser på de eksisterende naturværdier på ejendommen og laver en skræddersyet plan for, hvordan man kan bevare og forbedre naturværdierne på ejendommen. I forbindelse hermed gives der råd og vejledning. Naturtjek faktureres på timebasis og er et forholdsvist nyt tilbud.

Se også vedlagte oplæg.

8. **Fri dialog og evt.**

Jens S. Koefoed (Bornholms Landbrug & Fødevarer): Søndag den 18. september er der Åbent Landbrug på Søndregård i Nyker. Der er grise, maskiner osv.

Ole Pedersen (Friluftsrådet): Naturværdier giver god værdi ved ejendomssalg – øget jagtleje og herlighedsværdi. Der kan således være mange penge i for landmænd at etablere naturværdier til gavn for jagten.

Mogens Elleby (Danmarks Jægerforbund): Jægere er interesseret i at skabe gode levesteder for vildt – og ikke blot i at skyde dyrene.

Anna Sofie Poulsen (DN Bornholm): DN starter kampagne for evighedstræer. Man opfordrer folk til at pege på træer, som kan få skilt og diplom. Prøver på denne måde at sikre private træer. Eller træer i kommunens skove, hvis kommunen ønsker det. DN har et godt øje til de gamle bondeskove. Kan være, at der også er noget her, som kan blive til et evighedstræ. Der er fokus på store gamle træer.

Grøftekantsprojektet:

DN, BLF og BRK er gået sammen om et projekt, hvor man vil se på, hvordan man kan øge naturindholdet i grøftekanterne. Langs fem grøftekanter har landmændene indvilget i ikke at gøde og sprøjte. Kommunen har sagt, at man vil prøve at opsamle det afklippede materiale. Der er blevet foretaget en basisregistrering af vegetationen i sommers – af DN og en række frivillige. Det var tydeligt, at der var forskel på, hvor påvirkede grøftekanterne var af gødning. Med projektet vil man prøve at øge bevidstheden om, hvad man kan finde i grøftekanterne – en bevidsthedsændring.

Der blev spurgt til, om man kan bruge det afklippede græs til noget. I projektet her er mængderne så små, at det ikke er relevant. Over de næste år, og i takt med at der skal udskiftes maskiner, kan man overveje andre typer af maskiner, som kan opsamle græsset.

Jens S. Koefoed (Bornholms Landbrug & Fødevarer): Gør opmærksom på, at der produceres overskudsvarme på Bornholm, som går til spildevand.

Helle Munk Ravnborg (NMPU): Takkede for et godt møde med meget indspil fra foreningerne.